

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

1009 metai: šventasis Brunonas atranda Lietuvą

Atradimas dviejuose puslapiuose

Šiandien mūsų visuomenė laukia sensacijų. Tačiau atrodo, kad jomis nustebinti gali nebent akademinio statuso neigiję mokslai: parapsichologija, urologija, paleoastronomija. Tiesa, sensacijomis kartais sublizga ir lyg istorijos mokslui prisiskiriantys žmonės. Tačiau įdėmiau pažvelgus paaiškėja, kad tai arba šarlatanizmas, arba tik iš baltofilijos plaukiantys geri norai.

Lygiai prieš dešimt metų, 1983 m., Mokslų akademijos darbuose E. Gudavičius išspausdino straipsnį „Lietuvos vardas XI–XII a. I pusės šaltiniuose“. Publikacija skirta ankstyviausiems Lietuvos vardo paminėjimams, o siauresnis ir svarbiausias klausimas – Lietuvos lokalizacija. Tačiau šio straipsnio vienoje dalyje (ji vadinasi „Šv. Brunono mirties ciklas“) yra tiek daug informacijos, kad ja remiantis galima daryti labai sensacingų išvadų. Sensacingi ir patys faktai: pirmasis lietuvių vardas, pirmasis krikštas Lietuvoje, pirmoji valstybingumo užuomazga.

Pats Gudavičius tuo metu stambesnių išvadų nedarė. Profesorių paklausus, kodėl taip elgėsi, jis atsakė: „Argi tais laikais buvo galima galvoti apie Lietuvos tikros istorijos rašymą?“ Iš tikrųjų ir tokioj istorinėj glūdumoj tuo metu buvo galima prisiverti pirštus. Juk kalbant apie 1009 metus, kaip matysime, išlenda ir didžiojo Rytų kaimyno tema. O apie juos buvo galima kalbėti tikrai arba gerai (J. Žiugžda – apie amžiną lietuvių ir rusų tautų draugystę), arba nieko (nors buvo santykinai nemažai rašoma apie Lietuvos santykius su kaimynais, bet juk taip ir neparašyta nė vieno stambesnio straipsnio apie santykius su Rusija). XVII a. istoriko A.

Vijūko–Kojalavičiaus „Lietuvos istorija” nebuvo išspausdinta, regis, ir dėl to, jog iš jos aiškėjo, kad labai jau dažnai lietuviai kariavo su rusais.

Kodėl ligi šiol neatkreiptas dėmesys į E.Gudavičiaus straipsnį? Profesorius dažnai akcentuoja, kad mūsų istorikai nemoka skaityti šaltinių. Galima pridurti bjaurią išvadą – istorikai nemoka skaityti net E. Gudavičiaus straipsnių. Dažni neprofesionalūs išpuoliai prieš jį – puiki šio teiginio iliustracija. Iki šiol Lietuva individualiai ruošė muzikantus ir dailininkus, istorikai buvo rengiami kaip „liaudies ūkio” profesija. O tam rimto profesionalumo nereikėjo. Bet apie tai vėliau.

Ką gi iki šiol žinojome apie 1009 metus?

Kad tais metais pirmą sykį paminėta Lietuva, tikėkimės, žinojo bent kiek su Lietuvos istorija susipažinę žmonės. Deja, Lietuva paminėta ne lietuvių, o kažkur toli Vokietijoje, neaiškiamame mieste, neaiškiamame šaltinyje. Juk kai kurie Lietuvos istorijos vadovėliai net neužsiminė, kad Lietuva paminėta rašant apie misionieriaus šv. Brunono mirtį „Lietuvos-Rusijos pasienyje”. Jeigu turėsime galvoje, kad ir lietuvių autoriai lyg ir buvo linkę manyti jog šv. Brunonas žuvo Prūsijoje ar bent jau Jotvingijoje, galėsime daryti išvadą, kad pati Lietuva šv. Brunono misijoje niekuo dėta, kad ši data arba nesusijusi su Lietuva, arba bent jau nėra Lietuvos istorijos lūžis, o tik simbolinę reikšmę turinti data. Tiesa, turint galvoje, kad Lietuvos vardą XVI a. norėta pakeisti naująja Lenkija, o XIX a. – Šiaurės vakarų kraštu, Lietuvos išėjimas iš bevardės epochos yra pakankamai reikšmingas. Tai jau proistorės pabaiga ir istorijos pradžia. Bet tik tiek. Taigi geriausiu atveju su Lietuvos istorija galėjome siedinti tik tą vieną sakinį iš Kvedlinburgo analų:

„1009 m. šventas Brunonas, kuris vadinamas Bonifacijus, arkivyskupas ir vienuolis, antrais savo atsivertimo metais, Rusijos ir Lietuvos (Lituae) pasienyje pagonių trenktas į galvą, su 18 saviškių vasario 23 d. nukeliavo į dangų”. Tiek apie šv. Brunono misiją šiame šaltinyje ir tepasakyta.

Kas tas šv. Brunonas?

Brunonas iš Kverfurto (Querfurt – miestas Saksonijoje), vienuoliškas vardas – Bonifacijus, gimęs apie 970-uosius metus – vienuolis benediktinas. 988 m. tapo Magdeburgo kanauninku. Kai kuriais duomenimis, 996 m. Romoje suėjo su būsimuoju pirmu misionieriumi pas prūsus Vaitiekumi Adalbertu ir įstojo į vienuolyną. Net jei Brunonas su Vaitiekumi nesusitiko, tolesnis Brunono likimas paženklintas Vaitiekaus likimo ženklų. 997 m. Prūsijoje nužudžius šv. Vaitiekų, Brunonas norėjo ten nuvykti, bet dėl karo tarp lenkų ir vokiečių turėjo tą sumanymą atidėti. 1004 m. buvo išventintas misijiniu arkivyskupu ir

nuvyko pas Steponą, vengrų karalių. Skatinamas Vokietijos imperatoriaus Henriko II bei remiamas Lenkijos karaliaus Boleslovo Narsiojo, pradėjo misijinę veiklą. Kaip „Kristaus kareivis“ 1007 m. atsisakė arkivyskupo titulo, aiškiai siekdamas eiti į priešakines misijinės veiklos pozicijas.

1008 m. nuvyksta į Kijevą, o iš ten su misija dar aplanko ir pečenegus. Na, o 1009-aisiais jis vyksta...

Šioje vietoje stabtelkim. Iki šiol visa literatūra teigia, kad tais metais jis ir 18 palydovų vyko su misija į Prūsiją. Bet juk ką tik kalbėjome apie Lietuvą. Štai čia ir yra visa problema. Dauguma šaltinių, kalbantys apie Šv. Brunono mirtį, mini, kad tai įvyko pas prūsus. Lietuvos paminėjimo interpretacijos Kvedlinburgo analuose šiame kontekste buvo galimos dvi:

1) arba Lietuva yra paminėta visiškai atsitiktinai ir klaidingai, nes ji dar painiojama su prūsais (o juk dar XIX a. vokiečių istoriografijoje tiek prūsai, tiek latviai, tiek lietuviai tebebuvo laikomi vienu bendru masyvu – Letto-Litauische Stämme), taigi Brunonas nužudomas Prūsijoje, o mums svarbu tik tiek, kad tuo metu apie Lietuvą jau žinoma;

2) arba Lietuvos vardas yra paminėtas neatsitiktinai, todėl vedamas geografinis vidurkis – Brunonas nužudomas kažkur Prūsijoje, bet netoli Lietuvos. Didžiausia tikimybė – pas jotvingius, kartais net atsirasdavo tiksli vieta – Gardino apylinkės. Kaip matysime vėliau, visi šie geografiniai vidurkiai yra, švelniai tariant, nesusipratimai.

Taigi pasitenkinkime dabar tuo – Kvedlinburgo analai klysta – Brunonas vyko pas prūsus, čia platino krikščionybę, tačiau kartu su palydovais buvo suimtas ir 1009 m. kovo 9 d. (pagal kitus šaltinius – vasario 16 d.) nužudytas.

Ir vis dėlto kodėl Kvedlinburgas?

Kvedlinburgas, šiandien – nedidelis Rytų Vokietijos miestelis, kuriame ir šiais laikais gyvena apie 30 tūkst. žmonių. Visa tai dar sykį leistų pakartoti – Lietuvos vardas suskamba atsitiktinai, atsitiktiniame mieste ir atsitiktame šaltinyje. Aišku, mes galime kalbėti apie Vakarų civilizacijos akiračio plėtimąsi. Tačiau visi minėti atsitiktinumai lyg ir pabrėžtų, kad mes nieko tvirto negalime pasakyti apie minėtą akiratį. O gal būta ir daugiau tokių paminėjimų? O gal ir anksčiau? Dažnas romantinis baltofilas pasakytų – sunaikinti mūsų šaltiniai ir padarytų absurdišką išvadą – jeigu šaltiniai tyli, tatau rodo, jog reiškinys yra (šaltiniai tyli – gali prisigalvoti ko tik nori!). O ne priešingai – kad reiškinio nėra. Prisiminkim seną anekdotą – archeologas I a. kape rado vielos gabalą ir padarė išvadą, kad tuo metu jau būta vielinio telegrafo, kitas archeologas vielos nerado ir padarė išvadą, kad tuo metu būta bevielio telegrafo...

Ir vis dėlto Kvedlinburgas nebuvo atsitiktinis miestas.

962 susikūrė Šventosios Romos imperija. kažkas yra sakęs, kad ji nebuvo nei šventa, nei Romos, nei imperija. Iš tiesų ji buvo vokiečių valstybė, kurios imperatoriais tapo saksų hercogai. Taigi Saksonijos sostinė Magdeburgas tuo metu kartu buvo ir imperijos sostinė. Šalia Magdeburgo buvo Kvedlinburgas. Kvedlinburge rezidavo, 936 m. mirė ir buvo palaidotas Vokietijos imperatorių Otonų dinastijos pradininkas, Otono I Didžiojo tėvas, Vokietijos karalius Henrikas. Taigi X a. I pusėje Vokietijos sostinė galėtų būti laikyti Kvedlinburgą. Ne veltui 1936 m. Henrikas Himleris čia iškilmingai minėjo savo bendravardžio mirties 1000-metį. Karaliaus Henriko našlė Matilda šv. Servacijaus bažnyčioje vyro kriptos priežiūrai įsteigė vienuolyną. Šis vienuolynas buvo saksų aukštuomenės dukterų ir seserų auklėjimo įstaiga, o jo abatės – glaudžiai susijusios su imperatorių gimine. 1009 metais vienuolyno abatė buvo ankstesnio imperatoriaus Otono III sesuo ir tuometinio imperatoriaus Henriko II giminaitė. Vadinasi, žinios iš imperatoriaus dvaro galėjo tiesiogiai patekti į šį vienuolyną. Todėl ir 1009 metų žinia – tai imperatoriaus dvaro žinia.

Apaštalavimų epocha

Jau valdant Karoliui Didžiajam frankų ekspansiją lydėjo misionieriai. Sukrikščioninus germanus, už krikščionybės pasaulio ribų buvo likę slavai, vengrai, skandinavai, baltai. Nors krikščioniškasis pasaulis dar nebuvo suskilęs į Rytų ir Vakarų bažnyčias, vis dėlto jau tada išryškėjo dvi misijų sostinės – Roma ir Konstantinopolis. IX a. balansas – veikiant iš abiejų šių centrų, su krikščionyste susiduria bulgarai, serbai, chorvatai, moravai, čekai ir danai, galima kalbėti apie Bulgarijos ir Didžiosios Moravijos krikštą.

X a. krikščionybė plečiasi toliau. Apkrikštijama Lenkija (966), Kijevo Rusia (988), Vengrija ir Norvegija (X a. pab.), su krikščionyste susiduria švedai. Taip ateina eilė ir baltams. Juo labiau kad, susikūrus šv. Romos imperijai, po kurio laiko jos sostan sėdo imperatorius svajotojas Otonas III (996–1002), siekęs ne tik atgaivinti pasaulinę Romos imperiją, bet ir kūręs utopinius planus apie pasaulinį krikščionių bažnyčios ir imperijos (sacerdotium et imperium) viešpatavimą. Galima kalbėti net apie teokratinės imperijos idėją, kai imperatoriai rūpinasi ne tiek pasaulietine, kiek dvasine valdžia. Šiuo požiūriu Otonas III yra išskirtinė asmenybė – tokios utopijos niekam iš imperatorių vėliau jau nebešovė į galvą – jie rūpinosi tik pasaulietine valdžia ir jos konkuravimu su dvasine. Keistuolis Otonas įsikūrė šalia Romos, Aventino kalne, pasistatė rūmus ir įvedė juose antikines bei bizantiškas ceremonijas, svajojo apie imperijos senato ir konsulų atkūrimą, pamaldžiai pasivadino „Apaštalų tarnu“ ir pasigamino antspaūdą su įrašu „Renovatio Imperii Romanorum“.

Štai iš tokios aplinkos išėjo pirmasis prūsų misionierius, imperatoriaus bičiulis Vaitiekus Adalbertas. Jo misija 997 m. baigėsi tragiškai – jis buvo prūsų nužudytas. Adalberto palaikus

išpirko Lenkijos karalius Boleslovas Narsusis, sugebėjęs išpiršti Otonui III kaip šio idėjų realizuotojas. Aišku, apie Boleslovo Narsiojo dvasingumą kalbėti sunku. Jam rūpėjo pasaulietiniai dalykai. Ir jis naudos išpešė – 1000 m. imperatorius sugalvojo aplankyti Vaitiekaus palaikus Gniezne. Taip kankinio garbei buvo įsteigta Gniezno arkivyskupija su jai pavaldžiais 3 vyskupais, Lenkijos bažnyčia paversta atskira provincija, išskiriant ją iš vokiškosios bažnyčios. Šis faktas nepaprastai reikšmingas ir Lietuvai – jos katalikų bažnyčia iki pat XX a. buvo pavaldi Gnieznu. Otono III aplinkoje subrendo ir šv. Brunonas.

Todėl galima teigti, kad bent jau Vakarų istorijos požiūriu Brunono misija nebuvo atsitiktinė – tai buvo apaštalavimų epochos dėsningumas. Tačiau iki šiol buvo galima padaryti tik tokią išvadą – 1009 metai yra Vakarų istorijos faktas. Vykstama pas prūsus ar pas jotvingius paminint Lietuvos vardą. Tačiau pačių prūsų, jotvingių, ar lietuvių vaidmens čia nėra – jie pasyvūs. Todėl 1009-ieji nėra baltų genčių (juo labiau Lietuvos) istorijos faktas.

E. Gudavičiaus atradimo esmė

Trumpa formulė būtų tokia – šventas Brunonas vyko ne pas prūsus, o į Lietuvą. Ne Kvedlinburgo analai klysta arba netyčia pamini Lietuvą, ne geografinis vidurkis vesdintinas, o klysta tie šaltiniai, kurie kalba, kad šv. Brunonas vyko pas prūsus. Kokie argumentai?

Lenkų mokslininkas J. Bieniakas pastebėjo, kad dar XIII a. lenkų šaltiniai painioja prūsus ir lietuvius. Tiesa, šis argumentas – alternatyvus. Juk lygiai taip pat juo galima argumentuoti, kad klaidingai šv. Brunono cikle yra paminėta ir Lietuva. Vienintelė nauja išvada iš šito argumento galima tik tokia – geografiniai vidurkiai tarp Lietuvos ir Prūsijos yra atmetini. Svarbiausias argumentas būtų toks. Kvedlinburgo analai mini Lietuvos ir Rusijos pasienį, o visi kiti šaltiniai – Rusijos ir Prūsijos. Bet juk toks geografinis reiškinys įmanomas tik Stalino galvoje! Prūsija su Rusija nesiribojo. Vadinasi, geografiniu istoriniu požiūriu klysta ne Kvedlinburgo analai, o visi kiti šaltiniai.

Antras E. Gudavičiaus argumentas. Kaip minėta, Kvedlinburgo analų informacija turėjo ateiti iš saksų imperatorių dvaro. Tuo tarpu (kaip matysime vėliau) visi kiti šaltiniai yra susiformavę vienuolynų aplinkoje, t. y. gerokai mažiau informuotoje terpėje. Šv. Brunonas buvo imperatoriaus agentas. 1008 m. jis buvo Kijevo Rusioje. Lenkai ir jų vienuolynai galėjo žinoti tik apie prūsus (Didžiąjį ir Mažąjį Lenkijai mįslinga tuo metu tebebuvo net Mozūrija), o rusai turėjo žymiai geriau žinoti apie lietuvius, bet ne prūsus. Štai kodėl Brunonas Kijeve galėjo gauti informaciją, kuri po to galėjo patekti ir į imperatoriaus dvarą. Tai paaiškina Kvedlinburgo analų informuotumą, o kartu šitų žinių neatsitiktinį pobūdį. Todėl galima tikėti Kvedlinburgo analais, o ne kitais šaltiniais. Ir tai yra svarus argumentas pagrįsti teiginiui, kad Brunonas vyko ne į Prūsiją, o į Lietuvą. Taigi, kaip Kolumbas atrado Ameriką,

taip šv. Brunonas atrado Lietuvą.

Ši tezė leido pradėti analizuoti daug plačiau apie šv. Brunono misiją kalbančius šaltinius. Prūsijos istorijos kontekste jie buvo žinomi net Lietuvoje (žr.: J. Jurginis. *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*. V., 1976. P. 33–34). Bet jie analizuojami tiksliai misijų istorijos aspektu ir visiškai apeinami nagrinėjant net prūsų arba jotvingių visuomenę (pvz., L. Okulicz-Kozaryn. *Życie codzienne Prusów i Jaćwiegów*. W-wa, 1983. S. 17, 202). E. Gudavičius ne tik pagrindė šių šaltinių informacijos priskirtinumą Lietuvai, bet ir išlukštenu iš jos anų laikų visuomenės vaizdinį. Buvo praskleista uždanga į 1009 metų Lietuvą.

Prakalbinti šaltiniai

Jau minėtas J. Bieniakas suskirstė šaltinius (jie buvo žinomi nuo XIX a. vid. ir publikuoti vokiečių šaltinių rinkiniuose) apie šv. Brunono misiją ir mirtį į tris ciklus: saksų, bavarų ir italų. Jis taip pat pagrindė mintį, kad visos šios trys versijos atsirado nepriklausomai viena nuo kitos. Kaip tai įmanoma?

Vienas iš minėtų šaltinių autorių – Vipertas – mini, kad jis buvęs Brunono ekspedicijos dalyvis, tačiau nenužudytas, o tik apakintas ir paleistas. Mums šiuo atveju nesvarbu, ar tai buvo pats Vipertas (nes kai kas tuo netiki), ar Vipertas tik yra ką nors nusiklausęs. Yra aišku ir visiškai tikėtina, kad kai kas iš Brunono ekspedicijos turėjo likti gyvas ir taip atnešti žinių bent jau iki Lenkijos ir Vokietijos. Galėjo likti gyvi keli liudininkai ir skirtingai papasakoti, galėjo likti gyvas vienas (ir tas pats Vipertas), tačiau jo informacija skirtingose vietose nugirsta skirtingai. Kad ir kaip ten būtų, turime, kaip minėta, tris versijas.

Saksų versija (jai, be Kvedlinburgo analų priklauso Titmaro Merzeburgišio kronikos pasakojimas) yra naracinė, labiausiai paveikta lenkų valdovo dvaro informacijos, čia daugiausia geografinių žinių (bet tik Kvedlinburgo analuose, nes Titmaras taip pat kalba apie prūsus). Žinios tikslios, bet jų nedaug. Tik saksų versijos šaltiniai nurodo tiksliai nužudymo datas, tiesa, skirtingas. Nors Titmaro kronika mini prūsus, tačiau jos betarpiškumą rodo, jog minimas Brunono tėvo pasakojimas.

Bavarų versija (tai jau minėtas Viperto apie 1020 metus parašytas pasakojimas, sutrumpintai pavadintas „Vyskupo Brunono pamokslavimo Prūsuoje istorija“) yra hagiografinė. Lenkų poveikis čia mažiausiai tikėtinas. Pasakojimas dar išlaiko įvykio dalyvių informacijos betarpiškumą. Būtent iš Viperto sužinome, kad misionieriai, vos išėję į prūsų žemę (prisiminkim Lietuvos-Prūsijos problemą), iškart buvo sulaikyti ir nuvesti pas „karalių“. Būtent iš jo sužinome apie karalių Netimerą, apie tai, kad vyskupas sumetė į ugnį karaliaus stabus, apie tai, kad karalius įtikėjo į Dievą ir su 300 vyrų priėmė krikštą.

Trečioji, itališkoji, versija – tai apie 1040 m. Petro Damiano parašytas „Švento

Romualdo gyvenimas”. Versija plačiausia, kaip ir baviškoji – hagiografinė. Tačiau jau neabejotinai perteikta lenkų vienuolių. Damiano kūrinys jau daug kur praradęs įvykio priežastingumą, prikaišiotas stebuklą. Tačiau yra akivaizdus faktų ryšys su Viperto pasakojimu. Dėl šio ryšio galima kalbėti apie abiejų versijų, o ypač Viperto, pasakojimo patikimumą. Bet išsamus Petro Damiano kūrinys svarbus ne tik tuo. Jis turi ir savarankišką vertę, nes paaiškina lakoniškus ir todėl mįslingus Viperto pasakymus, kaip karalius (rex) ir kunigaikštis (dux). Pastarasis pasirodo besas pirmojo brolio ir todėl paaiškėja tipiška vokiška Viperto terminija, „karališkosios” giminės narį pavadinant „kunigaikščiu”.

Trumpai apie šios versijos autorių. Visi esame girdėję posakį – „Filosofija yra teologijos tarnaitė” (Philosophia est ancilla theologiae) ir žinome, kad taip manė viduramžių scholastai. Turbūt tik specialistai žino, kad ši tezė priklauso garsiam XI a. pirmosios pusės filosofui „antidialektikui”, minimam bene visose viduramžių filosofijos istorijose, žymiam bažnyčios reformatoriui Petriui Damianiui. Štai kokia filosofijos ir kultūros istorijos „žvaigždė” pasirodo besanti plačiausio pasakojimo apie 1009 metų Lietuvą autoriumi.

Netimero krikštas

Tai kas gi įvyko 1009 metų vasarį ar kovą? Apibendrinkime E. Gudavičiaus išanalizuotą šaltinių informaciją.

Į Lietuvą atvyksta misionierius Brunonas su 18 palydovų. Misijai peržengus sieną, ji suimama ir pristatoma karaliui Netimerui. Brunonas sėkmingai vykdo savo priedermę ir įtikina karalių krikštytis. Tiek pagal Vipertą, tiek pagal Damini, Netimeras įtikėjo, jog įvyko stebuklas – Brunonas nesudegė lauže. Tik pasak Viperto, Brunonas į ugnį buvo įmestas supykusio Netimero (kam Brunonas sumetęs į laužą stabus), o pasak Damiano, Netimeras įsakęs Brunonui pereiti tarp dviejų laužų (tarsi siekdamas išbandyti Brunono propaguojamo dievo galią).

Įrodinėti, kad stebuklo nebūta, lygiai taip pat keblu, kaip ir įrodinėti, jog jis buvo. Argi įmanoma empiriniais argumentais remti metafizinius dalykus? Pagal Damini, Netimero įtikėjimo būta tokio gilaus, jog jis norėjęs mesti valdžią ir sekėti paskui Brunoną. Tai būtų lyg ir stebuklo versijos argumentas. Antra vertus, tas pats šaltinis sako, jog Netimeras niekur neišėjo. Taigi sunku pasakyti, kiek šis stebuklas gali būti vienuolių fantazijos dalykas. Bet kuriuo atveju laužo motyvo pasikartojimas nepriklausančiuose vienas nuo kito Viperto ir Damiano pasakojimuose rodytų, kad kažkas tikrai buvo. Bet tas kažkas, pagal E. Gudavičių – tai surežisuotas iliuzionistinis spektaklis. Iš tikro, kodėl Netimeras netrukdo Brunonui sumesti į ugnį savo stabus? O pats reikalavimas pereiti tarp dviejų laužų? O Brunono „žygdarbis” palydovams giedant psalmes? Visa tai tikrai primena spektaklį, sukurtą genties „žiūrovams”.

Kad ir kaip ten būtų, atrodo, jog Netimeras iš karto buvo suinteresuotas krikštu, o jam pačiam stebuklo gal ir nereikėjo.

Taigi stabai sudega, naujasis Dievas triumfuoja. Netimeras juo patiki ir kartu su 300 vyrų apsikrikštija. Brunonui išvykus, Netimeras už bedievystę nužudo brolių. Brunonas nuvyksta pas kitą karaliaus brolių, jau minėtą kunigaikštį reziduojantį kažkur kitur. Mums žinomi šaltiniai šio vardo nemini, tačiau kai kur istoriografijoje teigiama jį buvus Zebedes. Sunku patikėti, kad tai istorikų išmislas. Tolesnė šaltinių paieška tampa dar aktualesnė. Gal Zebedes – tai Zebedys? Kaip ten bebūtų, jis nukerta galvą Brunonui ir įmeta į Alstros upę (upės pavadinimas jau iš vėlyvo, tačiau gana patikimo šaltinio). Nužudoma ir 18 Brunono palydovų.

Šiandien vėl prabilta apie Lietuvos krikšto datą. 1387 metų data netinkanti. Reikia krikšto datą paankstinti prisimenant Mindaugo krikštą. Tai gal jį paankstinkime iki 1009-ųjų? Tačiau jau Zenonas Ivinskis plačiai argumentavo mintį, kodėl Lietuvos krikštu laikytini ne 1251-ieji, bet 1387-ieji. Juk Mindaugo krikštas nebuvo tęsiamas, ir reikia kalbėti apie šimtmečio pauzę. Neįgijo tęsinio ir Netimero krikštas. Tačiau Netimero krikštas negali būti lyginamas su Mindaugo krikštu ne tik dėl to. Atėjo laikas pasiaiškinti, kokia ta 1009 m. lietuvių visuomenė.

Ką „valdė” Netimeras: gentį ar valstybę?

Lietuvos teritorija jau aiškiai apibrėžta ir saugoma – juk Brunonas suimamas, vos tik peržengia „ribą”. 300 vyrų kariauna jau akivaizdžiai per didelė gentiai. Genties vado valdžia jau paveldima (juk Netimeras žada perleisti valdžią sūnui). Lietuviai turi stabų (kiek dėl jų egzistavimo visai neseniai ginčytasi!). Matyt, egzistuoja ir dievų panteonas, ir genties vado kontroliuojama šventykla – juk kalbama apie „karaliaus stabus”. Kas gi visa tai? Tai aiškus žingsnis į valstybingumą. Lietuva jau ne gentis, tačiau dar ir ne valstybė. Gudavičiaus manymu, 300 vyrų kariaunos per maža kalbant apie valstybę. Algirdas, net ir nebūdamas didysis kunigaikštis, vedasi 800 vyrų kariauną. Gudavičiaus manymu, tik tūkstančio kariauninkų būrys leistų kalbėti apie valstybę. Tačiau ir jis pats pripažįsta, kad kiekybiniai kriterijai nėra pats svarbiausias dalykas. Reikalingi kokybiniai kriterijai. Iš šaltinių matyti, kad Netimeras savo valia įvesti krikšto negali, reikalingas surežisuotas spektaklis jam pagrįsti. Vadinasi, Netimeras tebėra priklausomas nuo savo kariaunos. O jeigu taip, tai Netimeras tebe laikytinas labiau genties vadu, o ne valstybės valdovu. Štai kodėl Netimero krikštas ir nelygintinas su valstybės valdovo Mindaugo krikštu. Taigi Lietuva – tarp genties ir valstybės. Kas tai? „Pusvalstybė”? Suraskime terminą. Bet kuriuo atveju aišku, jog Lietuva buvo išėjusi iš genties stichijos laikų, kad ji stovi ant barbarybės ir civilizacijos slenksčio, o jos vadas orientuojasi, kas yra Europa, ir žino, ko yra vertas krikštas. Todėl galima kalbėti, kad Lietuva 1009 metais yra tapusi Lietuva. Tai leidžia sakyti, kad šv. Brunonas ne atsitiktinai, o

sąmoningai turėjo vykti į Lietuvą. Galima teigti, kad 1009 metai yra Lietuvos tapimo, jos istorijos data.

Netimero „valstybės” likimas

E. Gudavičius yra daug rašęs apie Mindaugo valstybės atsiradimą ir tvirtai nuginčijęs visus bandymus ankstinti Lietuvos valstybės atsiradimą. Iš jo darbų puikiai matosi, kad, pvz., 1219 m. Lietuvos valstybės dar nėra. Vadinasi, Lietuva XIII a. kūrė valstybę iš naujo. Kur dingio Netimero tradicijos? Kodėl nėra jokios užuominos apie jį?

1040 ar 1044 metais (o gal buvo ir du žygiai) į Lietuvą žygiavo Kijevo Rusios valdovas Jaroslavas Išmintingasis. Iš autentiškų šaltinių sunku nustatyti šio žygio rezultatus, tačiau yra aišku, kad XII a. pr. Lietuva Rusiai mokėjo duoklę. Didžiausia tikimybė, kad šį jungą Lietuvai užkrovė Jaroslavas. Netimeras ar jo įpėdinis bando priešintis invazijai, bet su visa kariauna pralaimi mūšį ir žūsta. Argi galima kitaip įsivaizduoti pavergimą?

Pirmajame Lietuvos istorijos fakte tarsi užkoduotas visas tolesnis Lietuvos likimas. Bandome stotis ant kojų ir kartkartėmis esame pargriaunami. Pasirodo, kad mūsų didieji kaimynai tai darė pakaitom – rusai, vokiečiai, vėl rusai. Iš tikrųjų Lietuva – kraštas, kuriame be galo pavojinga gyventi mažai tautai. Mindaugo krikštas teikė vilčių, kad Lietuva, paskutinė išokanti į Europos „traukinį”, suspės įveikti atsilikimą nuo krikščioniškosios Vidurio Europos. Jei šios viltys būtų išsipildžiusios, vėliau taip aštriai nebūtų iškilusi lenkų civilizacijos poveikio ir polonizacijos problema. Natūralu, kad dar palankesnės galimybės Lietuva būtų turėjusi, jeigu būtų apsikrikštijusi 1009 metais ir galėjusi kurti valstybę. Juk visa tai ji būtų padariusi beveik sinchroniškai su Vidurio ir Šiaurės Europos tautomis, kurios valstybes kūrė ir krikštijosi IX–X a. Vakarų Europoje, kur krikščionybė buvo keletą šimtmečių, klestėjo vienuolynų kultūra, buvo perrašinėjamos knygos, kuriami tautiniai epai, plėtėsi mokyklų tinklas, susiformavo pirmasis ryškus viduramžių architektūros stilius – romanika, atsirado pirmieji universitetai. Kada tai pasieks ne tik Lietuvą, bet ir visa Vidurio Europa? Tačiau ligi šiol ne tik kad buvo sunku paaiškinti, o kartu ir skaudu, kodėl mes tolokai net nuo Vidurio Europos, jei net valstybę kūrėme keliais šimtmečiais vėliau nei vengrai ar lenkai. E. Gudavičius neretai mūsų visuomenėje kaltinamas tuo, kad nelabai myli mūsų istoriją, netgi ją juodina. Betgi viskas besą priešingai. Lietuvos „mylėtojai” dažnai pučia tik kitiems ir sau rūką į akis, o E. Gudavičius savo atradimu pastato Lietuvą tarp Vidurio Europos tautų, nenusižengdamas istorinei tiesai ir sunkioms šios tiesos paieškoms.

Ar lauksime Lietuvos tūkstantmečio?

1009 metais buvo užkoduotas Lietuvos likimas. Kilome, kritome dažniausiai ne savo noru

ir vėl kilome. Ir štai stovime ant savo tūkstantmečio slenksčio. Juk iki jo liko tiek nedaug. Tik 16 metų. Ką galime per tą nedidelį laiko tarpą padaryti, kad šią datą sutiktume kaip tikrai tūkstantmetė tauta? Baisu pagalvoti, kad po 15 metų bus susigriebta: surengtas minėjimas su „valstybiniu“ pranešėju, pašokta, padainuota, pasigerta – ir tik tiek. Šiek tiek linksmiau, bet vis tiek liūdna, jei prikursime pompastiškų paminklų, parašysime vieną kitą romaną, pastatysime vieną kitą spektaklį, o gal net kino filmą.

Man regis, kad Lietuva tūkstantmetį turi pasitikti su solidžia istorine savimone. Ir ne tiek besidairanti į praeitį, bet žvelgianti į ateitį. Su supratimu, kad istorija turi tarnauti ne tautinių spektaklių, mitų ir šūkių: „Kokie mes seni, dideli, gražūs ir dori“ kūrimui, o turi analizuoti praeities problemas ir jų ištakas. Istorija turi padėti suvokti kas esame, kad realiai galėtume kurti tai, kuo norime tapti. Kad žinotume, ką norime pasiimti iš svetur, ir kad žinotume, kaip susikurti savo Dangų. Bet tam reikia tikro istorijos mokslo. Tam reikia solidžių istorinių veikalų. Todėl reikia leisti ir fundamentalius istorijos šaltinius (kad bent jau 2009 m. turėtume šaltinių rinkinį, kuriame rastų vietą ir 1009 metus minintieji). Reikia visuomenės ir valstybės dėmesio akademiniam mokslui. Tačiau mes, besiorientuodami į Japonijas, išsikėlėme šūkius – „Kiekvienam miestui – po universitetą“, „Kiekvienam mokslui – po institutą“, o be viso to – dar ir Tautos namus. O Vilniaus universitetas jau net profesoriams bemoka išmaldą. Gal tuojau jis tebus reikalingas tik kaip diplomatinio protokolo dalis? Taip turbūt ir laukiama, kada jis subyrės, kada tikroju flagmanu taps „tautinis Vytauto Didžiojo universitetas“, kada Vilniuje gyvuos lenkų universitetas ir keletas „lietuviškų“ studentų neturinčių institutų. Mokslo politikos Lietuvoje nebuvo ir, atrodo, dar ilgai nebus. Ką jau kalbėti apie valdžias (E. Gudavičiaus garsi tezė: „visi valdininkai tam ir yra, kad vogtų“), jei net garbiam ir atviram fondui nelabai įdomi E. Gudavičiaus „Lietuvos istorijos“ idėja. Todėl realiausias vaizdas, kad ir 2009 metais mes tebeturėsime Juozo Žiugždos laikais išleistus „Lietuvos istorijos šaltinius“, kuriuose apie šv. Brunono misiją rasime vieną sakinį. Suvargę išgyvuosime į savo antrąjį tūkstantmetį, kurį varganai ir nugyvensime.

A. BUMBLAUSKAS. 1009 metai: šventasis Brunonas atranda Lietuvą // *Lietuvos aidas*. 1993 gruodžio 3 d., nr. 235, p. 9; gruodžio 4 d., nr. 236, p. 8; gruodžio 7 d., nr. 237, p. 7.